

BERNARD LEWIS, *The Muslim Discovery of Europe*, New York-London, 1982, 350 Sayfa [A IV/6732].

Şark âlemini en iyi bilen batılı araştırmacılardan biri olan B. Lewis, uzun zamandan beri sürdürdüğü araştırmalarının sonucunu güzel bir cilt halinde yayınlamış bulunuyor. Doğu tarihi üzerinde çalışanlar, kendi ülkeleri için yararlı bilgiler getiren kitaplar ve makaleler kaleme almışlardır. Yazar, bu kitabında doğu âleminin batı âlemini nasıl tanıdığı üzerinde duruyor. Şark araştırmaları için "istişrak" ve alanda çalışanlara "müsteşrik" gibi sözcükler uydurulmuş ise de batıyı öğrenme çabalarına herhangi bir öneri bulunmamaktadır. Konumuz istişrak [= orientalizm] olmadığı için, geriye bakacak değiliz. Zira bu konuda çok güzel araştırmalar yapılmış ve kaynakçalar derlenmiştir. Fakat doğulu yazarların batı hakkındaki düşüncelerini ele alan araştırmaların sayısı epey azdır. Bu arada, üstünlüğün gene batı âleminde yetişen kişiler elinde olduğuna işaret etmeliyiz. Ortaçağ'daki arap coğrafyacıların eserlerinden başlayarak, Haçlı Seferleri sırasında islam tarihçilerin verdikleri bilgiler, İdrisi, Reşidüddin, Umari gibi batı hakkında bilgi veren doğuluların eserlerinin çağdaş bilimsel yöntemlerle ortaya koyma çabaları, genellikle batıda gerçekleştirilmiştir. Bunun nedenlerini sıralarken, gereksinme ve basının önceliğinin batı âleminde olduğunu söylemekle yetiniyoruz. Bunun yanında, ayrı düşün yapılarının da etkili olduğunu işaret etmeliyiz. B. Lewis, her iki düşün dünyasının belli başlı dillerini çok iyi bildiği ve ilk çalışma dönemlerinden başlayarak çeşitli toplantılarda ve eserlerinde tartışma ortamı açtığı için bu konuya yetkiyle eğilecek birkaç kişiden birisidir.

Elimizdeki kitap uzun yılların getirdiği bir çalışma ürünüdür. Bu güzel kitap (renkli olmasını beklediğimiz) siyah-beyaz resimlerle de süslenmiştir. Birbirinden ilginç konuları içeren XII bölüme ayrılan kitap, bir sonuç ile tamamlanmaktadır. Konunun tarihsel evrelerini incelemek kaçınılmaz olduğu için B. Lewis ilk bölümde bunu ele almıştır. Konu bir kronoloji olarak değil, belirli bir güç ve refah düzeyine ulaşan islam tarihi açısından ele alınmıştır. Bu gelişmesini tamamlayan islam düşün adamları IX. yy. dan itibaren eserlerinde batıya da yer verdiler. Bunun ayrıntısı üzerinde durmayıp, Sicilya adasında belirli bir uygarlık meydana getiren ve İberia yarımadasında da, şimdi takdir ve hayranlıkla incelenen bir sosyal yapı meydana getiren islâm etkisi, bilimsel yöntemlerle incelenmektedir. Fakat bu çabanın doğubilimciler (orientalist) tarafından yürütüldüğünü de belirtmeliyiz. Eserler arasında küçük ibarelerle bilgileri incelemek ve ortaya koymak için yıllar gerektiği için, her araştırmacı merak ettiği hususlara eğilmiştir. B. Lewis, kendi çabasını diğer meslektaşları ile birleştirmiştir. İslâm kaynaklarındaki ve belgelerindeki kayıtları yeterince incelemek ve bunların menşesine inmek, az sayıda insanın başaracağı bir çabadır. Nitekim VIII. bölüm yönetim ve yargıya ayrılmıştır. Bambaşka menşe ve devlet düzeninden gelme kişilerin birbirlerine hitap tarzı epey değişik şekiller gösterir. Bunun evrimini inceleyen B. Lewis, güzel örnekler vermektedir. Yapacağımız küçük katkı, Osmanlı kaynaklarında Venedik için olan tabirdir. Önceleri Duka, Doj ve Beğler diye geçen terim, 1669 tarihinden (Girit Harbine son veren anlaşma) sonra Venedik Doju ve Cumhuriyet diye değiştirilmiş ve gelen elçileri için de (sürekli kalan balyos = bailo'dan ayırmak için) büyük elçi tabiri kullanılmıştır. Bu bölümü IV bölüm tamamlamaktadır. İki âlemin birbiri ile olan ilişkilerinde diplomatların büyük yeri bulunmaktadır. Gerçi bunu tam bir meslek haline getirmek için yüzyıllar geçmiştir. Bununla beraber belgelerin çevirisi için yetiştirilen kişilerin bazan özgün araştırmalar yaptıkları bilinmektedir. Çeviri üzerinde

çalışanlara da batı dünyasında arapçadan gelme "dragomanno" sözcüğünün kullanılması herhalde çok şey ifade eder. Lewis'nin dizinde özel bir yer ayırması ve bir de islâm ressamı tarafından yapılma batılı dragoman levhası koyması, konuya gereken önemi gösterdiğine delildir. En uzun bölümlerden birisi olan V. incide ise, doğrudan batı üzerinde çalışan ve eser kaleme alan kişiler üzerinde duran yazar Kâtib Çelebi ve Evliya Çelebi üzerinde de durmuştur. XVII. yy. türk dünyasının bu seçkin kişileri verdikleri bilgiler arasında batı hakkındaki düşüncelerini de yazılı hale getirmişlerdi. İlki kitaplıklara kapanarak veriler arama, ikincisi bizzat içinde yaşayarak kendi sosyal ve düşün yapılarından farklı kişiler hakkında bilgiler vermişlerdir. Bilimsel çeviriler üzerinde durulan III. bölüm, ilk devirden başlayarak islam düşünürlerin felsefe alanında yaptıkları katkılar üzerinde ve batılıların bunları öğrenmek ve yararlanmak için yaptıkları çabalar üzerinde durulmaktadır.

Görülüyor ki, sayın profesör gerçekten erudisyonunu bu kitabında ortaya koyarken, sonraki araştırmalara da yepyeni kaynaklar ve araştırma konuları kazandırmıştır. Bunun detaylarının ilerde etraflı bir biçimde ele alınması kaçınılmazdır. Çünkü kitaplık ve belgeliklerimizde henüz el bile dokunulmamış malzemenin ağır da olsa tasnifi devam etmekte ve yenileri ortaya çıkarılırken, bildiğimizi zannetmekle beraber içeriğini tam değerlendiremediğimiz bir yığın malzeme araştırmacıyı beklemektedir. Kroniklerimizde hiç umulmadık paragraflarda batı dünyası hakkında şaşırtıcı bilgiler bulunmaktadır. Bir kısmı için uydurma desek bile, devrin mantalitesini yansıtmaları ve aydınların o devirlerdeki ruhsal durumlarını belirtmesi bakımından önemlidir. Böyle güzel bir kitabı kazandırdığı için sayın profesörü kutlamak gerekir. Tek arzumuz kaynakçanın tartışmasız bir şekilde olmasını, Michele Amari başta olmak üzere M. Nallino, F. Gabrieli, M. Asin Palacios gibi değerli kişileri bu kitabında zikretmesiydi. Doğubilim araştırmalarında olduğu kadar, elimizdeki kitabın konularına eğilen tarihçi ve dilcileri de ilkeri bir yayınında ihmal etmemesini bekleriz.

Yrd. Doç. Dr. MAHMUT H. ŞAKIROĞLU